

А.В. БЕСЧАСТНИЙ
Донецький державний університет управління

ЗАЛЕЖНОСТІ МІЖ ДИНАМІКОЮ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ І ЗМІНОЮ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ВСІХ ЇЇ РІВНЯХ

Гарантування економічної безпеки перш за все пов'язане з процесом подальшого розвитку економіки країни. З погляду методології дослідження воно, з одного боку, визначається об'єктивною економічною реальністю, а з іншого – загальним змістом державної економічної політики, що проводиться. Процес стабілізації економіки повинен бути адекватним основному змісту державної стратегії економічної безпеки, яка, у свою чергу, має базуватися на економічній реальності і враховувати соціально-економічну специфіку й особливості регіонів.

Гарантування економічної безпеки не тільки стабілізує економіку, тобто приводить її в стійко рівноважний стан, а й формує умови для подальшого стійкого розвитку.

На актуальність проблеми економічної безпеки як пріоритету державної політики вказують численні теоретичні дослідження й узагальнення як вітчизняних учених, серед яких З. Варналій, Б. Данилишин, Я. Жаліло, А. Барановський, В. Бойко, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, М. Корецький, В. Мунтян, Б. Пасхавер, Ю. Пахомов, П. Саблук, О. Скидан, В. Шлемко, Л. Яремко, так і зарубіжних науковців, а саме: А. Алтухова, К. Баррета, І. Богданова, С. Глазьєва, А. Городецького, Ю. Одума, Г. Столярова, Н. Фурса та інших.

Завданнями статті є: виділити низку чинників, що впливають на економічне зростання держави; обґрунтувати існування прямої залежності між динамікою економічного зростання і зміною стану економічної безпеки на всіх її рівнях.

Розвиток і стійкість є найважливішими характеристиками безпеки. Суть стійкого розвитку економіки полягає в стійко збалансованих темпах перманентного зростання і розвитку всього народного господарства в цілому на досить тривалий період часу (близько 40–50 років). Процес стабілізації за своєю суттю – це дійсно процес, обмежений у рамках певного часового проміжку, необхідного для приведення її в стан стійкості.

Отже, стійкий розвиток перш за все передбачає довгохвильові цикли, що виражають довготривалі коливання економічної активності з періодом близько 50 років, які одержали назву “цикли Кондратьєва”.

На думку М. Кондратьєва, великі хвилі кон'юнктури не можуть бути випадковими причинами, їх необхідно шукати в особливостях капіталістичної системи господарювання. “Великі цикли, – вважає він, – можна розглядати як

порушення і відновлення економічної рівноваги тривалого періоду. Основна причина їх лежить в механізмі накопичення, акумуляції і розсіювання капіталу, достатнього для створення нових основних продуктивних сил. Проте дія цієї основної причини посилюється дією вторинних чинників” [1, с. 226].

Наведемо поданий М. Кондратьєвим опис процесу розвитку великого циклу. Початок піднесення збігається з моментом, коли накопичення й акумуляція капіталу досягають такого напруження, при якому стає можливим рентабельне інвестування капіталу з метою створення основних продуктивних сил і радикального технічного переобладнання. У процесі підвищення темпу господарського життя, яке розпочалося, темп накопичення капіталу слабшає і посилюється процес розсіювання вільного капіталу. Посилення дії цих чинників викликає перелом економічного розвитку і його уповільнення.

Більшість учених вбачає причини сучасної структурної кризи економіки в недооцінці об’єктивних процесів циклічності економічного розвитку [2, с. 102; 3, с. 706; 4, с. 5]. Глибина кризових явищ посилена ще дією механізму мультиплікатора-акселератора, викликаного інвестиційним імпульсом.

Неокласики вважали, що всі заощадження перетворюються в інвестиції. Дж. Кейнс же стверджував, що головна умова повної зайнятості – “рівність заощаджень і інвестицій” – не досягається автоматично [5, с. 93].

Нестача ефективного попиту, за Дж. Кейнсом, є головною причиною виробничої кризи, тому необхідно вивчити чинники попиту. В основі попиту лежить головний психологічний закон: із збільшенням доходу споживання теж зростає, але повільніше, ніж зростає дохід. Отже, чим вищий дохід, тим меншою в ньому є частка споживання і більшою частка заощаджень. Оскільки, на думку Кейнса, ця розбіжність посилюватиметься, то система в основі своїй не рівноважна і стагнація неминуча. Слід збільшувати інвестиційний попит, а він залежить від відсотка і граничної очікуваної ефективності капіталу.

Через обмеженість інвестиційних можливостей цей же процес може стати причиною позитивного руху економічної активності. Інвестиції в будь-яку галузь зумовлюють зростання зайнятості, збільшення доходів і споживання не тільки в цій сфері, але й у інших, пов’язаних з нею. Зміни в цих галузях, у свою чергу, породжують зростання зайнятості, доходів і попиту в сферах, віддалених від галузі первинного інвестування. Виникає ефект мультиплікатора. Величина мультиплікатора залежить від частки споживання в доході, тобто ефект мультиплікатора означає, що збільшення інвестицій приводить до підвищення національного доходу суспільства, причому на величину більшу, ніж первинне зростання інвестицій.

Зазначене дає змогу зробити висновок, що інвестиційна складова повинна становити основу гарантування економічної безпеки, оскільки зростання інвестицій покликане стимулювати економічну активність, збільшення попиту, а це, у свою чергу, сприятиме підвищенню зайнятості і національного доходу, тобто реалізації національних інтересів.

Таким чином, характеристика державної політики у сфері економічної безпеки передбачає перш за все розгляд інвестицій як основного чинника розвитку економіки. Тому саме накопичення необхідно розглядати як

найважливішу умову економічного піднесення і виходу з кризи. Від динаміки й обсягів накопичення залежатимуть і рівень інвестиційної активності, і темпи оновлення основного капіталу.

У сучасних концепціях стійкого розвитку суспільства й економіки центральне місце займає нове розуміння прогресу як зростання запасу стійкості еволюціонуючих систем відносно зовнішніх дій [6, с. 9]. При стійкому розвитку системі властива внутрішня рівновага, хоча вона й залишається нерівноважною відносно навколишнього середовища. У такій системі процеси синтезу і розкладання відбуваються збалансовано, і при зовнішніх діях система відповідає компенсуючими процесами.

Прогрес відбувається на основі еволюції найрозвиненіших елементів системи шляхом відкриття еволюційно більш розвиненими суб'єктами системи нового ресурсу і подальшого його освоєння всіма суб'єктами. Тільки на такій основі можливий рівний, поступальний розвиток з мінімальною кількістю криз і катастроф, що можна розглядати як стан відносної безпеки. Таким чином, як найважливіший чинник безпечного стану будь-якої системи можна виділити можливість її поступального, прогресивного розвитку.

Що стосується соціально-економічної системи держави і суспільства, то умовою стійкого, поступального розвитку можна вважати економічне зростання.

Економічне зростання є важливим критерієм економічного розвитку суспільства. Його динаміка простежується від розвитку підприємств через підвищення рівня життя в регіонах країни до вдосконалення економічної системи держави і суспільства в цілому. На економічне зростання і структурні зміни впливають не тільки національні чинники, а й загальна економічна ситуація у світі.

У найбільш загальному вигляді економічне зростання означає кількісну і якісну зміну результатів виробництва і його чинників, а також продуктивності цих чинників. Своє вираження економічне зростання знаходить у підвищенні рівня економічної розвиненості національного господарства. Цей рівень, у свою чергу, визначається такими кількісними індикаторами, обчисленими на душу населення, як зростання реального і потенційного ВВП, збільшення національного багатства країни, скорочення енергоємності і матеріаломісткості ВВП, величина накопичення, зростання витрат на соціальну сферу, культуру, охорону навколишнього середовища, збільшення тривалості життя тощо.

З іншого боку, можна виділити також якісні показники економічного зростання. До них можуть бути зараховані поліпшення рівня і якості життя населення, розвиток інтелекту людини і підвищення її духовного багатства, розвиток науки, освіти, культури тощо; забезпечення соціальних гарантій і охорони здоров'я людини, гарантування свободи та безпеки особи тощо.

У сучасних умовах, на наш погляд, можна виділити два основні індикатори економічного зростання (один з них кількісний, інший – якісний), що можна розглядати як найважливіші показники стійкого розвитку економіки. Найважливішим кількісним критерієм вважається зростання інвестицій або, іншими словами, динаміка капітальних вкладень перш за все у реальний сектор

економіки, що є головним елементом національної господарської системи, який генерує економічне зростання.

Найважливішим якісним показником економічного зростання в умовах НТП є інноваційний розвиток реального сектору й економіки в цілому. Досвід розвинених зарубіжних країн свідчить, що саме високий рівень впровадження інновацій забезпечує значні темпи економічного зростання в цих країнах, високу конкурентоспроможність національних економік таких держав на світовому ринку, а також рівень життя населення, що істотно перевищує за своїми показниками рівень життя в інших країнах.

Можна виділити низку чинників, що впливають на економічне зростання. До найважливіших з них, на нашу думку, належать інвестиційний попит, конкуренція, інновації і швидкість їх упровадження, управління й організація праці, кваліфікація працівників, якість продукції, що випускається, і зайнятість населення. Безсумнівно, кількість чинників економічного зростання більш значна, через що неможливо розглянути їх детальніше.

Підвищення інвестиційної активності є однією з найважливіших умов економічного зростання. У свою чергу, як найважливіший чинник поживлення інвестиційної активності можна розглядати інвестиційний попит, пов'язаний із заміною й оновленням технологічного обладнання.

Попит на інвестиції в основний капітал є потребою в них економічних суб'єктів, що займаються випуском продукції матеріального виробництва, тобто наявна потреба в них з боку реального сектору. Ця потреба зумовлюється наявністю попиту на продукцію або послуги об'єкта, що інвестується, необхідністю розширення продуктивних потужностей. Можливість задоволення цієї потреби, у свою чергу, залежить від здатності компенсації виробничих витрат й отримання прибутку інвестором за рахунок майбутнього ефекту вкладених коштів. Пропозиція інвестицій характеризує фінансові ресурси суб'єктів інвестиційної діяльності, які можуть включати вкладення як внутрішніх, так і зарубіжних інвесторів, як власні, так і залучені кошти. Інвестиційний попит і пропозиція доповнюються попитом і пропозицією інвестиційних товарів і послуг (обладнання, агрегатів, проектних робіт тощо).

Можливість відшкодування витрачених інвестором коштів фактично є платою за інвестиції. Вона може бути зумовлена такими чинниками, як:

- фінансове становище одержувача-реципієнта, що передбачає наявність власних коштів для фінансування;
- здатність реципієнта до ефективного освоєння й експлуатації об'єктів, що вводяться;
- наявність резервів зростання виробництва продукції за рахунок збільшення завантаження виробничих потужностей і їх оновлення;
- здатність до орієнтації і переорієнтації виробництва на випуск конкурентоспроможної продукції, що має попит.

Врахування вищезазначених чинників дає змогу встановити взаємозв'язок між зростанням інвестиційних вкладень і збільшенням попиту на продукцію і послуги, тобто з випуском тих виробів, які можуть бути реалізовані.

У цьому випадку може бути наявним мультиплікаційний ефект, при якому зростання попиту на продукцію і послуги вимагає нарощування капітальних вкладень, тоді як збільшення останніх розширює попит на продукцію і послуги, оскільки сприяє підвищенню заробітної плати, зростанню платежів до бюджету і стимулює потребу в інвестиційних товарах. При цьому разом з мультиплікаційним також може бути наявним ефект якості. Значення останнього полягає в тому, що якщо підприємство, яке здійснює інвестиції, починає виробляти якіснішу продукцію і реалізує її за прийнятною ціною, то на ринку відбувається розширення попиту на цю продукцію, що супроводжується скороченням попиту на менш якісну. Подібні ефекти сприяють підвищенню конкурентоспроможності не тільки окремих виробництв, а й економіки в цілому, що має важливе значення для зміцнення економічної безпеки регіону.

Важливо враховувати також те, що інноваційна продукція, для виробництва якої потрібні інвестиції, у багатьох випадках сама стає стимулятором попиту. Прикладом може бути процес розширення попиту на послуги мобільного телефонного зв'язку. Спочатку були здійснені НДДКР й інвестиції для створення виробничих потужностей з випуску стільникових телефонів і організації відповідних систем комунікації, потім з'явився попит на мобільний зв'язок. У даному випадку попит на інноваційну продукцію формується відповідно до доходів рішеннями населення. Тому важливою умовою розширення виробництва інноваційних товарів є підвищення життєвого рівня населення і стимулювання заощаджень як джерела інвестиційного попиту.

Разом із заощадженнями населення важливе значення має потреба в кредитах банків, коштах різноманітних інвестиційних і страхових компаній, тобто в залучених ресурсах. Попит на залучені ресурси для фінансування інвестицій дорівнює обсягу витрат, які планує здійснити замовник, за вирахуванням його власних коштів (амортизаційних відрахувань і прибутку).

Конкуренція є рушійною силою забезпечення економічного зростання, оскільки кожне підприємство прагне поліпшити своє становище на ринках постачання і збуту. З іншого боку, економічне зростання сприяє посиленню конкуренції. У сучасних умовах учасниками конкурентних відносин є не тільки підприємства, а й національні економіки. Згідно з економічною теорією, підприємства і національні економіки протистоять один одному, перебуваючи в рівних умовах конкуренції, які в реальному житті істотно різняться між окремо взятими національними економіками і конкретними підприємствами. Зокрема, національні економіки мають у своєму розпорядженні неоднакові за розміром природні ресурси, економічну й соціальну інфраструктуру, різні підприємства, що належать до однієї і тієї ж галузі, можуть мати різну кількість і якісну структуру робочої сили тощо.

Крім того, як показник нерівності умов конкуренції можуть розглядатися відмінності в розмірах як між підприємствами, так і національними економіками. Так, великі підприємства мають нагоду використати на ринках постачання і збуту зовсім іншу ринкову силу, а при подоланні поточних криз застосовувати інші за розмірами ресурси, ніж середні і дрібні підприємства. Так

само і розвинені економіки з їх великими внутрішніми ринками і сильною конкурентною позицією на світовому ринку здатні більш успішно реалізовувати свої конкурентні переваги і протистояти натиску конкурентів, ніж економіки менш розвинених країн.

Інновації є реакцією виробників на конкуренцію, тому їх вважають динамічним елементом виробництва й економічного зростання. Відсутність або уповільнення темпів упровадження інновацій блокує подальший розвиток підприємств, галузей, економіки країни в цілому, позбавляє державу конкурентних переваг на світовому ринку, послаблює позиції її економічної безпеки.

Будучи залежними від ринку, інновації завжди орієнтуються на нього. Технології є одним з основних чинників підвищення продуктивності й економічного зростання, проте самі по собі вони не роблять підприємство або фірму конкурентоспроможними. Освоєння будь-якої, навіть найпрогресивнішої нової технології, не будучи ретельно співвіднесеним і здійсненим у взаємозв'язку з людським чинником, приречено на невдачу. На сьогодні в Україні багато підприємств недооцінюють необхідність підготовки нововведення і навчання кадрів для того, щоб технологічні зміни, упроваджені у виробництво, були виправдані з погляду економіки й охорони праці.

Проте значна частина інноваційного ефекту вимірюється, якщо підприємство обмежується лише періодичним, перманентним застосуванням інновацій і не орієнтується на безперервні зміни. Світова практика свідчить, що за кожною технологічною або організаційною зміною повинен іти період безперервного поліпшення, що даватиме підприємству змогу поступово пристосовуватися до нового становища. Тому важливо ретельно планувати процеси упровадження, проектування на підприємстві в цілому і по конкретних робочих місцях з метою стимулювання безперервного поліпшення, а також будувати фінансову політику підприємства, виходячи з необхідності дослідження грошових коштів, що дають управлінським кадрам можливість зосередитися на інноваціях у процесі безперервних змін.

Для стимулювання економічного зростання важливе значення має швидкість упровадження інновацій. Кінцевим результатом застосування того чи іншого нововведення є поява на ринку нових товарів і послуг, удосконалення виробничих процесів, підвищення конкурентоспроможності економіки в цілому. Отже, інновації не обмежуються тільки питаннями упровадження нової техніки і технології виробництва, а повинні вести до створення нових економічних благ, робити внесок у поліпшення організації та умов праці, стану навколишнього середовища.

Значною мірою важливим ресурсом підвищення продуктивності окремого підприємства і чинником економічного зростання в цілому є, на наш погляд, ефективна організація праці: від безпосереднього фізичного розміщення кожного конкретного індивідуального робочого місця до організації взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем, перш за все з постачальниками і споживачами його продукції. У зв'язку з цим досить цікавим є світовий досвід, зокрема країн ЄС, у яких в останні десятиліття істотно змінилася якість

організації праці, що з-поміж іншого стало чинником економічного зростання в цих країнах.

На сьогодні практично кожна країна має свій досвід у сфері проектування і здійснення процесів на рівні підприємств і галузей. Для України важливим є збір, обмін і оцінка подібного досвіду та співвідношення його з власними можливостями й особливостями. У зв'язку з цим необхідні аналіз передового досвіду організації управління підприємствами в розвинених країнах, підготовка рекомендацій для вітчизняних виробників, створення стимулів до поліпшення організації праці й управління на підприємствах, сприяння тому, щоб підприємства не обмежувалися неконкурентоспроможними на міжнародному рівні структурами праці і виробництва.

Одночасно представлені вище кількісні і якісні показники економічного зростання можуть розглядатися як індикатори та чинники гарантування економічної безпеки країни. Це означає, що піднесення економіки країни на основі стійкого економічного зростання означає підвищення рівня економічної безпеки держави, що безпосередньо впливає з нього. Таким чином, справедливо стверджувати, що існує пряма залежність між динамікою економічного зростання і зміною стану економічної безпеки на всіх її рівнях і чим вищі темпи позитивної динаміки першого, тим вищі показники останньої.

Отже, чим стійкішою є економічна система країни в цілому, чим більшою стабільністю володіє кожний з її елементів і чим більш оптимальними є пропорції між виробничим і фінансовим капіталом, тим за інших рівних умов життєздатнішою є національна економіка, а отже, тим вища оцінка її економічної і національної безпеки. Порушення пропорцій і зв'язків між різними компонентами й елементами системи веде до її дестабілізації і є сигналом переходу економіки від безпечного стану до небезпечного.

Отже, стійке зростання, що забезпечує підвищення рівня економічної безпеки країни, означає перехід економіки в такий стан, коли існують не окремі факти зростання на окремих підприємствах або тимчасова стабілізація і піднесення окремих галузей, а наявний стійкий динамічний розвиток всієї господарської системи суспільства. Це передбачає не тільки високі темпи зростання, а й гнучкість реакції на виникаючі потреби як з боку економіки, так і науки, техніки, соціальної сфери і т. д. Іншими словами, це ефективний, інтенсивний тип економічного зростання зі всіма компонентами упровадження високих технологій, заощадження ресурсів і гарантування економічної безпеки. Рушійними силами такого економічного зростання виступають інвестиції й інновації. При цьому важливо підкреслити, що економічне піднесення неможливе в умовах суперечностей між соціальними чинниками й економічними і технологічними процесами.

Тому головною метою державної стратегії у сфері гарантування економічної безпеки в Україні вбачається відновлення в країні економічного зростання. Її здійснення передбачає формування принципово іншої структури економіки й утворення промислово-фінансових і банківських структур, здатних забезпечити умови для нормального функціонування всієї економічної системи, і в першу чергу її реального сектору.

Література

1. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – М.: Экономика, 1989. – 321 с.
2. Куликов Л.М. Основы экономической теории. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 400 с.
3. Лозинська Т.М. Основні задачі забезпечення продовольчої безпеки країни // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання. – К., 2001. – Т. 1. – С. 705–707.
4. Маркіна І. Системні аспекти управлінської методології // Вісник: Економіка. – К.: Видавничий центр “Київський університет”, 2000. – Вип. 41. – С. 4–7.
5. Кейнс Дж.М. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей. – К.: АУБ, 1999. – 189 с.
6. Концепція економічної безпеки України / Інститут економічного прогнозування; керівник проекту В.М. Гесць. – К.: Логос, 1999. – 56 с.

УДК 332.21

І.О. НОВАКОВСЬКА**КП "Київський інститут земельних відносин"****ФОРМИ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ТА
ЗАКОНОМІРНОСТІ ЇХ РОЗВИТКУ**

Чітке усвідомлення змісту власності – основа здійснюваних реформ і побудови організаційно-правових структур виробничої діяльності. Категорія власності є однією з найважливіших характеристик економічних відносин, що складаються між суб'єктами власності з приводу привласнення (відчуження) засобів виробництва та результатів праці [1].

Власність як економічну категорію можна аналізувати з різних сторін і на різних рівнях абстракції. З політекономічного погляду власність найдоцільніше розглядати як систему необхідних зв'язків та відносин між людьми з приводу присвоєння засобів виробництва, робочої сили, предметів споживання і послуг безпосередньо у виробництві, розподілі, обміні та споживанні [2–5].

Поняття *власність* за своїм змістом завжди викликало інтерес і належало до спірних і суперечливих питань. Можна навести багато поглядів щодо змісту поняття *власність*, висловлених у різні історичні періоди, що суттєво різняться між собою. Згідно з загальновідомим положенням К. Маркса, відносини власності є виробничими і сама власність на знаряддя та засоби виробництва – головна й найважливіша їх частина. Саме привласнення матеріальних благ чи визнання їх “своїми” (на відміну від “чужих”), на думку прихильників цієї концепції, становить матеріальний бік відносин власності. Однак соціальний аспект визнає характер взаємодії між громадянами в процесі привласнення засобів та продуктів виробництва, що полягає в усуненні інших осіб (“чужих”) з цього процесу.